

TON VAN KALMTHOUT

Vreemde Nederlandse literatuur

De Nederlandse letterkunde, schreef de latere hoogleraar in 'de aesthetiek der letterkunde en de vergelijkende literatuurgeschiedenis' J. Prinsen, komt hoofdzakelijk neer op de navolging van een verouderde mode uit het buitenland (Prinsen 1899: 499-500). Daarom zou de Nederlandse literatuurgeschiedenis 'steeds en immer' gerelateerd moeten worden aan wat zich elders voordeed. Collega-geschiedschrijvers voor en na Prinsen hebben die schatplichtigheid steeds weer opnieuw gesignaleerd, wijzend op de invloed van 'vreemde literaturen' op de Nederlandse en op Nederlandse imitatie van wat andere naties voortbrachten. Niet zo lang geleden noteerde ook Willem van den Berg nog dat het karakter van de Nederlandse literatuur sterk bepaald is door buitenlandse voorbeelden (Van den Berg 2000: 234 en 247-248).

Toch hebben auteurs van literair-historische handboeken en standaardwerken over de Nederlandse letteren nooit systematisch en als vanzelfsprekend plaats ingeruimd voor wat er in Nederland omging aan literatuur van buitenlandse make-lij, al dan niet in vertaling. Onder de oudere geschiedschrijvers toont Gerrit Kalff er in zijn *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* nog de meeste interesse voor. Maar vertalingen behandelt hij niet als teksten die zich met oorspronkelijke kunnen meten, laat staan aanbeveling verdienen. Als onder een generatie auteurs van vroegmodern komisch toneel het aantal vertalingen en navolgingen opweegt tegen de hoeveelheid stukken van eigen vinding, heet die verhouding 'ongunstig' (Kalff 1906-1912: v, 207). Op die manier blijft de ware Nederlandse letterkunde alsnog beperkt tot in de volkstaal geschreven teksten en is er voor Kalff geen aanleiding om minstens de helft van zijn beschouwing te wijden aan literaire import.

Het Nederlands kent ook een ruimere betekenis voor 'Nederlandse' dan 'Nederlandstalige', namelijk 'Op Nederland of de Nederlanden betrekking hebbende, daartoe behoorende'.¹ Wordt 'Nederlandse letterkunde' zo opgevat, dan breidt dat de mogelijkheden voor de wetenschappelijke literatuurbeschouwing flink uit. Zij gaat voortaan over *in Nederland aangetroffen* letterkunde. Niet alleen de in Nederland *geschreven* literatuur, maar ook en vooral de in Nederland *gelezen* literatuur dient zo de aandacht te krijgen. Op die manier kan de literatuurbeschouwing de rol van ('hoge' én 'lage') literatuur in het culturele en verdere maatschappelijke leven veel completer en beter geproportioneerd boekstaven dan we dat van de traditionele historiografie gewend zijn. Omdat die belletrie vaak niet van Nederlandse herkomst is, worden de nieuwe Nederlandse literatuurgeschiedenissen dan bevolkt door zowel 'oorspronkelijke' Nederlandstalige schrijvers als buitenlandse auteurs en vertalers. Zonder de inbreng van beide laatste groepen zou het literaire leven in Nederland er heel anders uit hebben gezien. Literatuur uit den vreemde, in allerlei hoedanigheden, heeft er immers altijd deel van uitgemaakt.

1 WNT, s.v. 'Nederlandsch', ook te raadplegen via de *Geïntegreerde Taalbank* van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie, <http://gtb.inl.nl/>.

Auteurs van die nieuwe literatuurgeschiedenissen hoeven niet te wachten op de uitkomsten van nog te verrichten onderzoek, want er is al een macht aan studies voorhanden over de transmissie van buitenlandse literatuur en over het Nederlandse vertaalbedrijf. Ik verwijs naar de (helaas niet meer bijgehouden) bibliografie van Theo Hermans (1991) en de als vervolg daarop verschenen bloemlezingen met *Nederlandse beschouwingen over vertalen* in de reeks *Vertaalhistorie* onder redactie van Dirk Delabastita, Theo Hermans en Luc Korpel.² Veel van die studies zijn afkomstig van vertaalwetenschappers en onderzoekers van literatuur in vreemde talen. Maar de neerlandistiek doet daar niet voor onder, zoals blijkt uit de *Bibliografie van de Nederlandse Taal- en Literatuurwetenschap* (BNTL), die honderden hits geeft op zoektermen als ‘vertaler’, ‘vertalen’ en ‘vertaling’.³

Het is dan ook een gemiste kans dat de jongste geschiedenissen van de Nederlandse literatuur hier nog zo gemakkelijk aan voorbij gaan. J.M.J. Sickings *Nederlandse en Vlaamse letterkunde in de negentiende en twintigste eeuw*, bewerkt door Erica van Boven en Mary Kemperink, concentreert zich als vanouds op wat oorspronkelijk geschreven is in het Nederlands. En de imposante literatuurgeschiedenissen van Brems, Van Oostrom, Pleij, en Porteman en Smits-Veldt, verschenen in opdracht van de Nederlandse Taalunie, doen dat eveneens, zij het – ze hebben de ruimte – met meer nuances. Misschien zijn hierbij de beraadslagingen van invloed geweest over de conceptie van de reeks in 1997. Toen verwoordde E.K. Grootes de opvatting dat men zich niet meer tot de Nederlandstalige literatuur zou kunnen beperken. Wanneer anderstalige literatuur deel uitmaakt van hetzelfde literaire systeem, zei Grootes terecht, ‘mag deze niet worden buitengesloten’ (Bekkering & Gelderblom 1997: 58).

Toch is dat wat Hugo Brems meestal doet.⁴ Pas zijn slothoofdstuk bevat enkele bladzijden over ‘Nederlandse literatuur in een open wereld’, waar hij op de valreep meedeelt: ‘Van oudsher is het Nederlandse taalgebied een open taalgebied, waar de instroom van literatuur uit het buitenland, zowel oorspronkelijk als in vertaling, zeer groot is’ (p. 663). En het is ook niet voor het eerst, zegt Brems een bladzijde verder, dat ‘de boekenmarkt in Nederland en Vlaanderen gekenmerkt [wordt] door een buitengewoon intense verstrengeling van oorspronkelijk Nederlandstalige en buitenlandse literatuur’. Dat blijkt inderdaad – en duidelijker – uit de tot dusver verschenen Taalunie-delen over vroegere perioden. Niettemin eist ook daar de literatuur van Nederlandstalige origine bijna alle aandacht op en blijft dus veel van wat gelezen of beluisterd werd onvermeld. Buitenlandse literatuur circuleerde wel in Nederland, zo lezen we steeds weer, maar zij wordt verder maar marginaal besproken.

In *Stemmen op schrift* van Frits van Oostrom blijkt dat de voertaal in geschreven teksten tot 1200 nagenoeg uitsluitend het Latijn was (Van Oostrom 2006: 56), dat het Maasland een polyglot, Europees ‘land zonder grenzen’ was (118-120), en dat aan het Vlaamse en Brabantse hof de Franstalige ridderliteratuur een vanzelf-

2 Van deze reeks maakt verder een bundel vertaalhistorische artikelen deel uit: Delabastita & Hermans 1995. Voor een vergelijkbare bundeling van jongere datum kan men bv. terecht bij Naaijkens e.a. 2004.

3 In haar nieuwste hoedanigheid geraadpleegd via <http://www.bntl.nl/bntl/>.

4 Zoals ook Grave 2007 heeft gesignaleerd.

sprekende plaats innam en niet de Nederlandstalige (220-223). De eerste bloeitijd van de Nederlandse literatuur wijst Van Oostrom aan in de dertiende eeuw, maar bij één van de twee grote tekstcomplexen van die tijd ging het wel om bijbelvertalingen (356-357). Voor de latere Middeleeuwen attendeert ook Herman Pleij herhaaldelijk op vertaling en navolging van buitenlandse voorbeelden, op verspreiding en verwerking van al dan niet uit de antieke oudheid overgeleverde en in West-Europa circulerende stof. ‘De ware dichter vertaalt, bewerkt, herschikt en adapteert alles wat hem van elders aantrekt, om vervolgens zelf weer nagevolgd te worden’ (Pleij 2007: 754). Nochtans houdt Van Oostrom – Pleij laat zich er niet expliciet over uit – vast aan de traditie in de ouverture van zijn boek: het zal gaan, zo kondigt hij aan, ‘over geboorte, groei en bloei van een volwaardige literatuur in het Nederlands gedurende de Middeleeuwen’, naast welke taal ‘als dat zo uitkwam aan het Latijn een bijrol werd gegund’ (p. 18).

Het is een patroon dat terugkeert bij Karel Porteman en Mieke Smits-Veldt. In de Renaissance vertaalden schrijvers klassieke teksten, lieten ze eigen poëzie in vertaling verschijnen of dichtten ze zelf meertalig. Voor die gewoonte gaf bijvoorbeeld een bij uitstek internationaal genre als de emblematiek alle gelegenheid. Niet alleen het theater (waar trouwens ook opera’s in het Frans werden opgevoerd), maar ook het boekbedrijf zette talrijke, al dan niet professionele vertalers aan het werk, die een grote hoeveelheid buitenlandse teksten toegankelijk maakten voor een breed publiek (Porteman & Smits-Veldt 2008: 716-718, 728). Het merendeel van het informatieve en diverterende proza bestond uit vertalingen, aldus de auteurs (628), en ze concluderen dat het kosmopolitisme van het literaire bedrijf in de Nederlanden weliswaar van karakter veranderde, maar dat deze sector internationaal georiënteerd bleef, niet in de laatste plaats door toedoen van de uitgeverij: ‘Sommige uitgeverijfondsen bevatten verhoudingsgewijs zeer veel buitenlandse titels, zowel in de oorspronkelijke taal als in vertaling’ (872-873). Meer dan hun collega-geschiedschrijvers hebben Porteman en Smits-Veldt oog voor de vertaalcultuur, en dat is natuurlijk winst. Maar ook zij komen er nog niet toe om al die vertaalde auteurs en hun werken net zo uitvoerig te behandelen als niet-vertaalde.

Bij de al gereleverde conceptie van de Taalunie-reeks wees Dirk de Geest op drie ‘betwistbare uitgangspunten’ van de traditionele literatuurgeschiedschrijving. Twee daarvan zijn hier vooral relevant.⁵ Die geschiedschrijving, stelt De Geest, vat de literatuur op als een quasi-autonoom terrein, onderscheiden van de buitenliteraire werkelijkheid, van andere kunsten en buitenlandse literaturen, inclusief vertalingen. En zij beschouwt haar alleen vanuit het perspectief van de productie, waardoor de institutionele inbedding en de literaire communicatie veronachtzaamd worden. De nieuwe literatuurgeschiedenissen van de Taalunie, zo kunnen we vaststellen, hebben die uitgangspunten nog niet verlaten.

Het klimaat in onze multiculturele en globaliserende samenleving is intussen gunstiger dan ooit voor een literatuurgeschiedschrijving die een royalere plaats

⁵ De derde is dat literatuur gereduceerd wordt tot gecanoniseerde teksten en dat de literatuurgeschiedschrijving ook zelf canonvormend wil werken. Zie voor de door De Geest ter discussie gestelde uitgangspunten: Bekkering & Gelderblom 1997: 18.

dan voorheen inruimt voor wat in een vreemde taal tot ons kwam en gelezen werd. Een hele tijd geleden wees Frans Ruiters (1991: 298-300) al op de nieuwe verschieten die dat zou openen, en recente themanummers van *Nederlandse Letterkunde* en het *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* vroegen er opnieuw aandacht voor. Ze kwamen voort uit een groep onderzoekers die de systematische bestudering ter hand wilden nemen van de manier waarop in Nederland literatuur uit de omringende taalgebieden een plaats gekregen heeft in de culturele repertoires van de deelnemers aan het literaire leven. Zit alles mee, dan komt daar op den duur een ‘internationale’ geschiedenis van de Nederlandse literatuur uit voort. Onlangs deed De Geest (2009) alvast een poging om de theoretische basis voor zo’n literatuurgeschiedenis te verstevigen, een literatuurgeschiedenis die zich consequent rekenschap geeft van de receptie van buitenlandse literatuur en van de aanwezigheid van vertalingen in de culturele gemeenschap die ze beschrijft.

Zelfs de Nederlandse Taalunie heeft – op haar manier – oog gekregen voor de cruciale inbreng van vertalers. In 2001 riep zij het Steunpunt (thans: Expertisecentrum) Literair Vertalen in het leven, dat de culturele en economische positie van vertalers wil versterken en hun deskundigheid wil bevorderen met een betere opleiding. Afgelopen jaar stelde de Taalunie het Expertisecentrum extra middelen ter beschikking voor een masteropleiding Vertalen.⁶ En ze heeft – het kan haast geen toeval zijn – haar laatste scriptieprijs laten toekennen aan een literair-historisch werkstuk over vertalingen (Graat 2008). Literatuurgeschiedenissen van de Taalunie horen daar niet bij achter te blijven. Maar misschien ben ik voorbarig en zetten de auteurs van de nog te verschijnen Taalunie-delen een volgende stap in de goede richting. Het deel over de negentiende eeuw van Willem van den Berg en Piet Couttenier, dat deze dagen verschijnt als *Alles is taal geworden*, had in het prospectus voor de reeks de veelbelovende werktitel *De grenzen voorbij*.

Bibliografie

- Andringa 2006 – Els Andringa e.a. (red.): *Het buitenland bekeken. Vijf internationale auteurs door Nederlandse ogen*. Themanummer van: *Nederlandse Letterkunde* 11 (2006) 3.
- Bekkering & Gelderblom 1997 – H. Bekkering & A.J. Gelderblom: *Veelstemmig akkoord. Naar een nieuwe literatuurgeschiedenis. Verslag studiedag Literatuurgeschiedenis, Den Haag, 17 januari 1997*. Den Haag, [1997], p. 58.
- Van den Berg 2000 – Willem van den Berg: ‘Literatuur’. In: Douwe Fokkema & Frans Grijzenhout (red.), *Rekenschap 1650-2000*. Den Haag, 2000, p. 233-256 en 363-364.
- Van Boven & Kemperink 2006 – Erica van Boven & Mary Kemperink (bewerking): *Literatuur van de moderne tijd. Nederlandse en Vlaamse letterkunde in de negentiende en twintigste eeuw*. Bussum, 2006.
- Brems 2006 – Hugo Brems: *Altijd weer vogels die nesten beginnen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1945-2005*. Amsterdam, 2006.
- Van Dalen-Oskam 2008 – K.H. van Dalen-Oskam e.a. (red.): *Buitenlandse literatuur in Nederland*. Themanummer van: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 124 (2008) 1.
- Delabastita & Hermans 1995 – Dirk Delabastita & Theo Hermans (red.): *Vertalen historisch gezien*.

6 Persbericht ‘Taalunie helpt literair vertalers opleiden’ van de Nederlandse Taalunie, o.a. overgenomen in *Neder-L* 0903.a (maart 2009). Zie over het Expertisecentrum, dat toevertrouwd is aan de Universiteit Utrecht en de Lessius Hogeschool Antwerpen: <http://literairvertalen.org/>.

- Tekst, metatekst, theorie*. 's-Gravenhage, 1995.
- De Geest 2008 – Dirk de Geest: 'Naar een "internationale" geschiedenis van de Nederlandse literatuur? Enkele kanttekeningen'. In: Irena Barbara Kalla & Bożena Czarnecka m.m.v. Gert Loosen (red.), *Neerlandistische ontmoetingen. Trefpunt Wrocław*. Wrocław, 2008, p. 25-39.
- Graat 2008 – Bianca Graat: 'Als geheel en al van belang ontbloot voor den Hollandschen lezer'. *Over verhalen en vertalingen in de negentiende eeuw en de bijzondere rol van Mark Prager Lindo*, [masterscriptie RU Nijmegen, 2008].
- Grave 2007 – Jaap Grave: recensie van: Hugo Brems, *Altijd weer vogels die nesten beginnen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1945-2005*. Amsterdam: Bert Bakker, 2006. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 123 (2007), p. 362-365.
- Hermans 1991 – Theo Hermans (samenstelling): *Studies over Nederlandse vertalingen. Een bibliografische lijst*. 's-Gravenhage, 1991.
- Kalff 1906-1912 – G. Kalff: *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*. 7 dln. Groningen, 1906-1912.
- Naaijkens 2004 – Ton Naaijkens e.a.: *Denken over vertalen. Tekstboek vertaalwetenschap*. Nijmegen, [2004].
- Van Oostrom 2006 – Frits van Oostrom: *Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300*. Amsterdam, 2006.
- Pleij 2007 – Herman Pleij: *Het geuleugelde woord. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1400-1560*. Amsterdam, 2007.
- Porteman & Smits-Veldt 2008 – Karel Porteman & Mieke B. Smits-Veldt: *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1560-1700*. Amsterdam, 2008.
- Prinsen 1899 – J. Prinsen J.Lz., 'Renaissance en Humanisme'. In: *Noord en Zuid* 22 (1899), p. 481-504.
- Ruiter 1991 – Frans Ruiter, *De receptie van het Amerikaanse postmodernisme in Duitsland en Nederland*. Leuven-Apeldoorn, [1991].

Adres van de auteur

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
 Huygens Instituut
 Postbus 90754
 NL-2509 LT Den Haag
 ton.van.kalmthout@huygensinstituut.knaw.nl